

(Vakit Gazetesine Göre)
SALTANATIN KALDIRILMASINA
BAZI DÜNYA MÜSLÜMANLARININ BAKIŞI*

Yard. Doç. Dr. Nurettin GÜLMEZ**

ÖZET

Bu çalışmada; dış Müslümanların saltanattan sonraki Hilafete bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır. Yani 1 Kasım 1922 ile 3 Mart 1924 tarihleri arasındaki dönemde dış Müslümanların, hilafetin kaldırılmasından sonraki durumu nasıl değerlendirdikleri araştırılmaya çalışılmıştır. Dış dünyanın konuya bakış açısı enteresan yaklaşımları içermektedir. Bu yüzden basına yansıyan bilgiler, Vakit gazetesi örneği ile sunulmuştur.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış ve hilafetten ayrılmıştır. Yeni halife seçimle işbaşına gelmiştir. Dört halife döneminden sonra ilk kez görülen bu durum, hem Türk aydınlarının ve hem de dış Müslümanların tartışmalarına yol açmıştır. Bu tartışmanın kaynağı, hilafet makamından dünyevî yetkilerinin alınmasıdır. Türkiye içinde 15 Ocak 1923'ten sonra tartışmalar hız kazanmış ve daha çok olumsuz bir havada devam etmiştir.

Ancak dış Müslümanların konuya bakışı oldukça olumludur. Özellikle Şam, Filistin, Tunus, Cezayir, Mısır, Arnavutluk, Kırım, Rusya Müslümanları ve Hindistan gibi yerlerden gelen telgraflar ve mesajlar; TBMM'nin saltanatı kaldırması ve yeni halifeyi seçimle iş başına getirmesi konusundaki kararını alkışlamışlar ve kabul etmişlerdir. Hatta Mustafa Kemal'e Hilafetin kurtarıcısı unvanını vermişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin Lozan görüşmelerinde başarılı olması için desteklerini açıklamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Saltanat, hilafet, Türkiye, Vakit gazetesi, Müslüman, Osmanlı

* Vakit, 1 Aralık 1922

** Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi.

**(In The Journal That Named Vakit)
PERSPECTIVE OF WORLD MUSLIMS TOWARD
SOVEREIGNTY WAS ABANDONED**

ABSTRACT

In this study, perspective of Muslims living abroad toward caliphate after sovereignty of the sultan was tried to examine. In other words, how the outer Muslims appreciated the situation of post-caliphate in the period of 1st of November, 1922 and 3rd March 1924 was tried to study. Perspective of the exterior world to the subject has contained interesting approaches. Thus, information reflected to press has been presented here with the example of the journal that named Vakit.

In 1st November 1922 sovereignty of the sultan was abandoned and segregated from Caliphate. New caliphate was come to power by election. This situation that has been seen first time since the Four Caliphate caused debates within both Turkish intellectuals and outer Muslims. The mainstream in those debates was focused on withdrawing the authority of caliphate on mundane life. These debates increased after 15th January 1923 in Turkey and mostly continued in a negative atmosphere.

However, outer Muslims mostly approached this matter positive. Particularly, messages and telegraphs sent by outer Muslims from Damascus, Palestine, Algeria, Egypt, Albania, the Crimea, India and Russia had declared their approval and applauded the decision of the Grand National Assembly of Turkey on the abandonment of The Sultan's sovereignty and the assignment of new caliphate by election. Besides, they had given a title to Mustafa Kemal as Savior of the Caliphate. Additionally, they had declared their encouragement for Turkey to be successful during Lausanne negotiations.

Key Words: Sovereignty, caliphate, Turkey, the journal that named Vakit, Muslim, Ottoman

GİRİŞ

İstanbul Hükümeti'nin barış görüşmelerine beraber gidilmesini isteyen telgrafların TBMM'ye ulaşması ve bu telgrafların TBMM'de okunması üzerine büyük tartışmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye Devleti'nin gerçek ve tek temsilcisinin TBMM Hükümeti olmasına rağmen, İstanbul Hükümeti'nin barış görüşmelerine katılma konusundaki ısrarı, barışı baltalama ve milleti birbirine düşürme olarak görülmüştür. TBMM'deki milletvekilleri, TBMM'nin her şeye hâkim olduğunu, hilafet ve saltanatın da millet adına sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Bu gelişmeler saltanatın kaldırılmasını tektiklemiştir.

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması üzerine yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Saltanatın ortadan kalkması ile halifeliğin yeni durumunun ne olacağı sorusu, akılları karıştırmakta idi. "Ancak Mustafa Kemal, hilafet ile egemenlik makamlarının yan yana bulunmasının gayet normal olduğunu açıklamıştır. Yani egemenlik makamında milletin kendisinin oturduğunu ve hilafet makamında ise dayanağı Türkiye Devleti olan bir şahsın oturacağını göstermiştir."¹ Böylece Türk Devleti'nin çağdaş bir nitelik taşıyacağını ve hilafet makamının da bütün İslam dünyası ile bağlantı aracı olabileceğini ifade etmiştir.

Saltanatın kaldırılmasından sonra 4 Kasım 1922'de İstanbul Hükümeti dağılmış ve 17 Kasım'da da Vahdettin bir İngiliz zırhlısı ile İstanbul'dan ayrılmış ve İngiltere'ye sığınmıştır. TBMM, 18 Kasım 1922 tarihli oturumunda Türkiye'den ayrılarak hilafetten feragat etmiş sayılan Vahdettin'in yerine Abdülmecit Efendiyi halife seçmiştir. TBMM tarafından halifeye bağlılığın bildirilmesi için 15 kişilik bir heyet kurularak İstanbul'a gönderilmiş ve TBMM'nin mesajı Abdülmecit'e iletilmiştir.²

Yeni halifenin seçimle işbaşına gelmesi, dört halife döneminden sonra ilk kez görülen bir durumdu. Ancak hem Türk aydınlarının ve hem de dış dünyanın bu yeni duruma alışması için zamana gerek vardı. Bu yüzden saltanatın kaldırılmasından sonra dünya ile ilgili gücü kalmayan, sadece manevi güce sahip olan hilafet makamının durumu, o günün dünyasında çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar Türkiye içinde büyük boyut-

¹ Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.24

² Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.25

lara ulaştığı gibi, Türkiye dışındaki Müslümanlar arasında da yankı uyandırmıştır. 15 Ocak 1923'ten sonra tartışmalar hız kazanmış, Afyonkarahisar Mebusu İsmail Şükrü Beyin Mecliste dağıttığı risale ile başlayan tartışma, TBMM'nin karşı risale ve kitap yayınları ile alevlenmiş, İstanbul'dan Baro Başkanı Lütfü Fikri Beyin yayın yoluyla devreye girmesiyle büyük bir boyut kazanmıştır.

Ancak dış dünyanın, özellikle Müslüman dünyasının konuya bakışı oldukça olumludur. 750'lerden 1922'ye kadar süren hilafet anlayışının ve bir gelenek haline gelen saltanatlı hilafet uygulamasının değiştirilmesi, gerçek bir devrim olarak algılanmıştır. Bu gelişmeleri İslam dünyasındaki aydınların, büyük bir ilgi ve hayranlıkla izledikleri anlaşılmaktadır. Bu ilgi ve hayranlıklarını da yazılarına ve tebrik telgraflarına yansıtmışlardır.

Saltanatın kaldırılması üzerine oluşan yeni durum; İstanbul Hükümeti'ni devre dışı bırakmış, Lozan Konferansı'nda İtilaf Devletlerinin Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasında ikilik çıkarmasına meydan vermemiş, Lozan'daki Türk Heyetinin Türk ulusunun haklarını savunurken TBMM'nin ve Türk ulusunun tam desteğini arkasında hissetmesine ortam hazırlamıştır.

1 Kasım 1922 kararına göre Osmanlı Saltanatı'na son verilerek hilafet sorunu şöyle çözümlenmiştir: “Hilafet Makamı, Osmanlı hanedanına ait olup, halifeliği bu hanedanın ilim ve ahlâk bakımından ergenliğe ulaşmış ve en mükemmel olanı, TBMM tarafından seçilir. Türkiye Devleti, Hilafet Makamı'nın dayanağıdır.”³

“O sırada TBMM'nin olağanüstü temsilcisi olarak İstanbul'a gelmiş bulunan Refet Paşa (Bele), Yıldız Sarayı'na giderek Sultan Vahdettin ile görüşmüş ve TBMM'nin kararını bildirmeye çalışmış ise de, Vahdettin'e “Halife Hazretleri” diye hitap etmesinden fena halde sinirlenmiş ve Refet Paşaya en son ve kesin cevabını vermekte tereddüt etmemiş ve saltanatsız bir hilafeti, hanedanımızın en aciz bir ferdinin bile kabul etmeyeceğine emin olabilirsiniz Paşa, deyip konuşmayı bitirmiştir.”⁴

BMM, saltanatı kaldırdığı ve Hilafeti de yeni karar ve koşullara bağladığı halde, TBMM hükümeti, Vahdettin'e halifeye ait makam ödeneğinin verilmesine engel olmamıştır. Fakat siyasi yetkileri alınan Padişah Vah-

³ Tark Mümtaz Göztepe, Osmanlı Hanedanının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, Sebül Yayınları, İstanbul 1991, s11

⁴ Göztepe, Tark Mümtaz, a.g.e., s11-12

dettin, bu yeni durumu kabul etmeyerek, “saltanatı elinden gittiği gibi hayatının da tehlikede olduğu kararına vararak, bir süre için memleketten uzaklaşmaya niyetlenmiş ve alttan alta yolculuk hazırlıklarına da başlamıştır.”⁵ Bunun sonucu olarak Türkiye’den bir İngiliz zırlısı ile ayrılmıştır. Türkiye’nin başına sürekli belalar örmüş olan İngiltere’nin himayesine sığınmıştır.

Saltanatın kaldırılmasını, diğer ülkeler genellikle olumlu karşılamışlardır. Hatta Ukrayna gibi Türk Kurtuluş Savaşı’na Ankara’ya gönderdiği büyükelçi ile açıktan destek veren ülkelere gelen resmî mesajlar, olayın ciddî analizlerini de içermektedir. Ukrayna Dışişleri Bakanlığı’ndan gelen tebrik telgrafında şu ifadeler yer almaktadır:

“Türkiye’ye bütün düşmanları saldırırken, Türk milletinin düşmanları elinde bir alet olan Sultan, milletin yararına bir şey yapmadığı gibi Anadolu’daki kurtuluş hareketini ezmek için askerlerini gönderiyordu. Türkiye’nin her yerinde iktidarın bütünüyle TBMM hükümetinin eline geçmesiyle özgür ve bağımsız bir Türk devleti için yeni bir devir başlamıştır.”⁶

Ancak bu çalışmada, Türkiye dışındaki ülkelerde yaşayan bazı Müslümanların, saltanatın hilafetten ayrılarak kaldırılmasından sonra oluşan yeni duruma bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır. Yani 1 Kasım 1922 ile 3 Mart 1924 tarihleri arasındaki dönemde Türkiye dışındaki Müslümanların, saltanatın kaldırılmasından sonraki durumu nasıl değerlendirdikleri araştırılmaya çalışılmıştır. Dış dünyanın konuya bakış açısı enteresan yaklaşımları içermektedir. Bu yüzden basına yansıyan bilgiler, Vakit gazetesi örneği ile sunulmuştur. Bununla beraber daha sağlıklı bir yaklaşımın oluşması için, İstanbul gazetelerinden ve muhalif basın arasında sayılan Tanin ve Tevhid-i Efkâr’dan⁷ da alıntılar yapılmış ve farklı gazetelerin olaya bakışı da eklenmiştir.

Saltanatın Kaldırılmasına Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı

Türkiye’de saltanatın kaldırılması ile ortaya çıkan halifelikle ilgili yeni durum, dış dünya ve özellikle İslâm dünyası tarafından büyük bir dikkat ve merakla takip edilmiştir. Saltanatın kaldırılmasından ve Vahdetin’in Türkiye’den ayrılmasından sonra yeni halife olarak seçilen Abdülmecit, ilgi oda-

⁵ Göztepe, Tanık Mümtaz, a.g.e., s.12

⁶ Tanin, “Saltanat-ı Şahsiyenin İlgası”, 27 Kasım 1922, s.2

⁷ Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, s.216-217

ğı olmuştur. Papa Vekili, Fransa Fevkalade Komiseri General Pelle, İngiltere Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Anderson, İran, İspanya, Hollanda, Danimarka ve İsveç büyükelçileri, Halife Abdülmecit'i ziyaret ederek tebrik etmişlerdir. Beşiktaş Sarayı'nda oturan Halife Abdülmecit, kabullerini Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirmiştir. Tanin bu haberi, "Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahî" alt başlığı ile vermiştir.⁸ Bir süre sonra Amerikan Senatosu üyelerinden ve Yakındoğu Yardım Komisyonu Başkanı Crane de, Halife Abdülmecit'i ziyaret ederek tebrik etmiştir.⁹

Saltanatın kaldırılmasından sonra Tevhid-i Efkâr, TBMM'nin kararlarını manşetten vermiş ve bu kararlara katıldığını özellikle belirtmiştir. Tevhid-i Efkâr gelişmeleri şu başlıklarla duyurmuştur: "Büyük Millet Meclisi'nin Tarihî Kararı",¹⁰ "BMM, hilafeti saltanattan ayırmaya ve egemenliğin hükümdardan alınarak millete verilmesine karar verdi",¹¹ "Sarayda Müzakereler ve Telaş",¹² "Müslüman İstanbul'un kalbi gibi nihayet idaresi de meşru millî hükümetimizin iradesine teslim oldu" ve "millî egemenliğin azim ve iradesi karşısında Yıldız Saltanatı ve köhne bab-ı âli, dün nihayet yıkıldı, gitti."¹³ "Dün İstanbul'daki bütün daireler, bütün Türkiye'nin tek egemeni olan BMM hükümetinin emri altına geçti."¹⁴

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, İslâm dünyasının saltanatın kaldırılmasına ne diyeceği endişesinin, İngiltere'nin teşvik ve tahrikleri ile doğduğuna işaret edilmekte ve bu endişenin yersiz olduğu belirtilmektedir. Ayrıca İslâm dünyasının bir şahsa veya bir aileye değil, Türk milletine bağlı olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna gerekçe olarak da, Türk milletinin bin seneden beri hilafet ve İslâmiyet'in bayraktarı, savunucusu ve koruyucusu olduğu için İslâm dünyası tarafından "Seyyid'ül Akvam-ı İslâmiye" yani "İslâm Milletlerinin Efendisi" olarak nitelendirilmesi gösterilmektedir. Kurtuluş Savaşı'nda Türk milletinin yenilmesi durumunda ne hilafetin ve ne de halifenin kalmayacağını, bütün Müslümanların iyi bildiği belirtilmektedir. Tanin gazetesi de buna katılıyor görünmektedir.¹⁵

⁸ Tanin, "Süfera-yı Ecnebiye", 27 Kasım 1922, s.2

⁹ Tanin, "Huzur-u Hilafetpenahîde", 13 Aralık 1922, s.1

¹⁰ Tevhid-i Efkâr, 4 Kasım 1922, s.2

¹¹ Tevhid-i Efkâr, 3 Kasım 1922, s.1

¹² Tevhid-i Efkâr, 4 Kasım 1922, s.1

¹³ Tevhid-i Efkâr, 5 Kasım 1922, s.1

¹⁴ Tevhid-i Efkâr, 6 Kasım 1922, s.1

¹⁵ Tanin, "İslâm Âlemi Ne Diyor?", 27 Kasım 1922, s.2

Saltanatın kaldırılması ve hilafetin yeni durumu, Mısır, Hindistan ve Afganistan'da çok fazla yankı bulmuştur. Bunlara ilâve olarak Rusya, Arnavutluk, Azerbaycan, Lübnan, Irak ve Tunus Müslümanları da, gelişmeleri hem ilgiyle izlemiş ve hem de enteresan yorumlar yapmışlardır.

Mısır Müslümanları

Saltanatın kaldırılmasından ve yeni Halifenin seçimle iş başına getirilmesinden sonra Mısır'ın çeşitli yerlerinden (Port Sait, Benha, Talha ve Melva gibi şehir halkının ve öğrencilerinin) tebrik telgrafları gelmiş olup, bu telgraflarda, Abdülmecit'in halifelik döneminin bütün Müslümanlar için *Asr-ı Saadet* dönemi olmasını dilemişlerdir.¹⁶ Mısırlılar, bir taraftan Halifeye bağlılıklarını bildirirken, diğer taraftan *hutbe okuma izni* istemişlerdir.¹⁷

Aynı şekilde Cemiyet-i Ulema Meclisi de toplantısında, saltanatın kaldırılmasından dolayı Mustafa Kemal Paşayı ve İslâm'da şurayı temsil ettiğini söyledikleri TBMM'yi kutlamışlar ve yeni halife Abdülmecit'e bağlılıklarını bildirmişlerdir. Mısır Cemiyet-i Ulema Meclisi, Türkiye devletini, "hilafetin koruyucusu" olarak nitelendirmiş ve Kurtuluş Savaşı döneminde yaşanan savaşları, "dört halife" dönemi savaşlarına benzetmişlerdir. Yani Kurtuluş Savaşı'na büyük bir kutsallık yüklemişlerdir.¹⁸

El-Ezher Üniversitesi'nin öğrencileri de yeni Halifeye *biat* ettikten sonra, Hz. Ömer devri gibi bir devir temenni etmişlerdir. Buna ilave olarak TBMM ve Mustafa Kemal Paşa'nın kararlarını büyük bir saygı ile karşıladıklarını belirtmişlerdir.¹⁹ El-Ezher'deki 200 âlim tarafından gönderilen yazıda ise, Abdülmecit'in halife seçilmesinin meşru olduğu açıklandıktan sonra, yapılan işteki isabetten dolayı Mustafa Kemal'e bir teşekkürname göndermişlerdir.²⁰ El-Ahram gazetesi, hilafetin yeni şekli ile Papalık arasında bir benzerliğin bulunmadığını uzun bir yazı ile açıklamıştır.²¹ El Ahram gazetesi konuyu; "Anlaşıyor ki, Türkiye'yi çöküntüden kurtaran BMM, kuvveti milletin elinde tutabilmek için saltanatı kaldırmaktan başka çare bulamamıştır... Allah korusun bir felaket ortaya çıktığında hilafet, dev-

¹⁶ Vakit, 14 Aralık 1922

¹⁷ Vakit, 14 Aralık 1922

¹⁸ Tanin, "Mısırlıların Tahiyat ve Tebrikatı", 16 Aralık 1922, s.2

¹⁹ Vakit, 5 Aralık 1922

²⁰ Vakit, 10 Aralık 1922

²¹ Vakit, 30 Kasım 1922

leti kurtaramaz. Fakat devlet, hilafeti koruyabilir. Herhalde İslamiyet için yanı başında güç ve kuvvet sahibi bağımsız ve medeni bir İslam devleti olan hilafet, zaafa uğramış bir saltanata dayanan bir hilafetten daha hayırlıdır,”²² diye açıklamıştır.

El-Ahram gazetesi, bu yazısında Osmanlı tarihinden de geniş olarak söz etmiş, Osmanlı yöneticilerinin daha çok saltanatı kullandıklarını, halife unvanını pek kullanmadıklarını belirtmiş ve halife kelimesinin anlamını sorgulamıştır. “Halifenin anlamı; Resulullah’ın halefi ve vekili, İslâm dininin dayanağı demektir. Halife; ilim ve adalette noksanı, fitne ve fesadın yayılması taraftarı ve Müslümanlara zarar veren davranışları olmayan” insanlardan olabileceğini belirten El-Ahram, bu özellikleri olmayan bir halifeyi, Müslümanların görevinden alabileceğini ve hatta almasının bir zorunluluk olduğuna vurgu yapmıştır.²³

“TBMM’nin saltanatın kaldırılması konusundaki kararına karşı söylenebilecek bir itiraz yoktur. Çünkü Ankara TBMM hükümeti, hilafetin kutsiyetini ve onurunu koruyabilecek yeryüzündeki tek, en büyük ve en kuvvetli bir İslâm hükümetidir. Bütün Müslümanlar için Müslümanların halifesi Abdülmecit’e biat etmekten başka yapacak hiçbir şey yoktur. Halife Abdülmecit de, hilafeti kabul etmiş, yönetim ve egemenliğin TBMM’de kalmasını onaylamıştır. O meclis ki, memleketin kurtuluşu uğrunda en büyük mucizeyi yaratmış, gücünü ve etkinliğini bütün dünyaya kanıtlamıştır.”²⁴

Büyük âlimlerden Ahmet Zeki Paşanın El-Muktam gazetesine yazdığı makaledeki görüşleri enteresandır. Ona göre; “Kur’an devlet işlerinde meşvereti (danışmayı) emrettiği için, her şeyi meşveret ile yapan İslamiyet, hilafet makamını tayin etme suretiyle sürdürmeyi kabul etmeyerek, bu işi şuraya (danışma meclisine) terk etmiştir. Bundan başka Kur’an, Allah’a, Peygamber’e ve Ulu’l-Emr’e itaat ediniz, buyuruyor. ulu’l-emr kelimesi, tekil değil, çoğul olarak kullanılmıştır ki bu kullanım, meşveretin önemini artırıyor. Bugün siyasal örf ve alışkanlıklara göre Avrupa parlamentolarına benzeyen şura fikrini temsil eden, devletin koruyucuları ve İslam’ın kahramanları olan Ankara BMM üyeleri, ulu’l-emr’dirler ki, hilafet meselesi bu Meclise aittir.”²⁵

²² Vakıf, 28 Kasım 1922

²³ Tanin, “Hilafet ve Saltanat”, 18 Aralık 1922, s.3

²⁴ Tanin, “Hilafet ve Saltanat”, 18 Aralık 1922, s.3

²⁵ Vakıf, 3 Aralık 1922

Mısırlı bilim adamı Ahmet Zeki Paşanın yorumu çok dikkat çekicidir. Ona göre, “ulu’l-emr” kelimesinin çoğul olması; İslam’da hilafetin tek kişinin elinde bulunması anlamına gelmediğinin ve İslam’da yönetim makamında bulunanların büyük bir meclis eliyle yönetimi sürdürmeleri gerektiğinin kanıtıdır. Eğer tek kişilik bir yönetim önerilseydi, bu kelime tekil bir şekilde kullanılırdı. Ayrıca saltanat ve benzeri tek kişilik yönetimlerin İslam’ın ruhuna uymadığını ve danışmaya dayalı bir meclis anlayışının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenlerden dolayı hilafet sorununu, TBMM’ye ait bir sorun olarak görmektedir. Böyle bir meclis hilafet yetkisini, bir başkası eliyle kullanabileceği gibi kendi elinde de tutabilir ve bizzat kendisi kullanabilirdi.²⁶

Kısacası Mısırlılar, hilafetin yeni şeklini kabul etmişler ve benimsemişlerdir. Ayrıca TBMM’yi kutlamışlar ve yaptığı bu uygulamadan dolayı da alkışlamışlardır. Yani TBMM tarafından saltanatın kaldırılması, hilafetin saltanattan arındırılması ve halifenin TBMM tarafından seçilmesi, İslam’ın özüne dönüş olarak nitelendirilmiştir. Dört halife döneminden sonra terk edilen, yöneticinin işbaşına geliştiki seçim anlayışının canlandırılması olarak algılamışlardır.

Hindistan Müslümanları

Hindistan Müslümanları, saltanattan hilafetin ayrılması konusunu epeyce sonra öğrenmişlerdir. Bunun nedeni, o günün koşullarında iletişimin durumu idi. Ağa Han’a “Hindistan Müslümanlarının saltanattan hilafetin ayrılması konusunda ne düşündüğü” sorulduğunda, Hindistan Müslümanlarının henüz konuyu bilmediklerini söylemiştir. Ancak Hindistan Müslümanları, konuyu öğrenir öğrenmez olayları çok yakından izlemeye başlamışlardır. Ağa Han ise; halifelerin çok büyük örgütlenmelerin ve siyasetin dışında tutulması gerektiğini belirtmekle yetinmiştir. Padişah Vahdettin’in görevden alınması hakkında araştırma yapmak için, Hindistan’daki önde gelen din âlimlerinden oluşan bir komisyonun Avrupa’ya geleceği haberi de, Hint Müslümanlarının konuya ilgisini göstermesi açısından önemlidir.²⁷

Hindistan’dan ilk gelen haberler, TBMM’nin 1 Kasım 1922 kararını onaylar biçimdedir. Hint Ulema-yı İslâm Cemiyeti, Ankara’ya sahip çıkılması ve Millî Kuvvetlere güvenilmesini önermektedir.²⁸ Delhi’de yapılan

²⁶ Vakit, 3 Aralık 1922

²⁷ Tevhid-i Efkâr, “Hint Müslümanları ve Hilafetle Saltanatın Tefriki”, 13 Kasım 1922, s.1

²⁸ Tevhid-i Efkâr, “Hint Ulema-yı İslâmiyesi Ankara’ya Müzahir”, 19 Kasım 1922, s.1

toplantıya hem Hindistan Ulema-yı İslâmiye Cemiyeti ve hem de Hilafet Komitesi katılmıştı. Bu toplantıda her iki kuruluş da, TBMM'nin saltanattan hilafetin ayrılma kararını onaylamışlardır.

Tevhid-i Efkâr bu haberin sunuşunda kendi görüşlerini de ortaya koymaktadır. Tevhid-i Efkâr'a göre; Vahdetin'in hilafet ve saltanattan feragat etmediğini belirtmesinin İslâm dünyası üzerinde bir etki yaratmayacağı, fetva ve fermanlarla yüzlerce Müslüman'ı birbirine kırdırması olan Vahdetin gibi bir hainden başka bir şey beklenmediği, üç seneden beri vatanını, milletini, hilafetini ve dinini değil kendi şahsını düşündüğü, düşmanlarla el ele vererek hıyanetten geri durmadığı ortadadır. Bu yüzden Vahdetin, İslâm dünyasından umduğu ilgiyi görmeyeceği iddia edilmektedir.²⁹

Hint Hilafet Komitesi Reisi Cütanî, Türkiye'nin Roma temsilcisi Celallettin Arif Bey'e gönderdiği telgrafta; Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına Hint Müslümanlarının saygı beslediklerini ve kendilerine tam bir güven duyduklarını belirttikten sonra,³⁰ hutbede zikredilecek ismin değiştirilmesi için Abdülmecit'in halife seçilip seçilmediğini,³¹ sormuşlardır. Seçildiğini öğrendikten sonra da, Hint Hilafet Merkez Komitesi'nin Kalküta'da yaptığı toplantıda yine Cütanî, "bu mutlu seçimden dolayı İslam dünyasını ve özellikle Türk milletini tebrik etmiş, hilafetin Müslümanlar üzerinde sürekli kalmasını ve feyiz kaynağı olmasını" dilemiştir. TBMM'nin bu kararından sonra hutbelerde de, Abdülmecit'in adının anılacağını belirtmiştir.

Ayrıca Halifenin seçimle işbaşına gelmiş olmasının önemine değinen Cütanî, "asırlardan beri ortadan kaybolmuş olan seçim ananesini diriltmek suretiyle bu seçimi olumlu bir sonuca ulaştırmış olan Ankara BMM'ye teşekkür eder, TBMM'nin dini ruhunu takdir ve İslam'a daha nice faydalı hizmetlerde bulunacağını ümit ederiz,"³² diye eklemiştir.

"Hint Müslümanlarının Gerçek Kanaati" alt başlığı ile Tanin tarafından verilen haberde; yukarıdaki bilgiler aynen verilmiş, İngiltere'nin himayesine sığınan Vahdetin'i hilafet makamından feragat etmiş olarak gördüklerini ve Müslümanların saygısını kaybettiğini bildirdikleri ilâve edilmiştir.³³

Hint Hilafet-i Merkeziye Komitesi'nin İngiliz başbakanı Bonar Law'a gönderdikleri, "Hintlilere göre, TBMM'nin kararı kutsaldır." mesajını içe-

²⁹ Tevhid-i Efkâr, "Âlem-i İslâm'ın Hilafet Meselesindeki Fikri", 20 Kasım 1922, s.1

³⁰ Vakıf, 29 Kasım 1922

³¹ Vakıf, 14 Aralık 1922

³² Vakıf, 15 Aralık 1922 ve Tanin, "Hilafet Komitesinin Diğer Telgrafı", 2 Aralık 1922, s.1

³³ Tanin, "Hilafet ve Hintliler", 1 Aralık 1922, s.2

ren telgraf da, İngiltere'nin her fırsatı değerlendirerek, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmaya çalıştığını göstermektedir. İngiltere, Türkiye içindeki muhalifleri ve İslâm dünyasındaki piyonlarını kullanarak Türkiye'nin konumunu zorlaştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.³⁴

Vahdettin'in İngiltere'ye sığınması, Hoca Sabri Efendi ve Rıza Tevfik ile birlikte Vahdettin'in Mısır'a bir İngiliz gemisi ile gitmesi, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in Vahdettin ve yanındakileri Hicaz'a daveti, Hindistan Müslümanlarını ve birçok Müslüman'ı rahatsız etmiştir. Cûtanî, Hoca Sabri ve Rıza Tevfik hakkında da olumsuz kanaate sahip olduklarını belirtmiş ve onun gerekçelerini sıralamıştır. Bu nedenle Vahdettin ve yanındakilerin hareketini de, bir İngiliz oyunu olarak değerlendiren Hint Hilafet Komitesi Başkanı Cûtanî, Hint Müslümanlarının kötü niyetli propagandalara karşı koymaya hazırlıklı olduğunu bildirmiştir. Gerçeklerden haberdar olduklarını söyleyen Cûtanî'ye göre Hindistan Müslümanlarının, Gazi Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'ye güveni tamdır.³⁵ Hindistan Müslümanlarının çoğunluğu, TBMM'nin kararını tartışmasız kabul etmiş ve halifenin Türk milleti tarafından seçilmeye devam edilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁶

Ayrıca Hindistan Müslümanları, TBMM'nin 1 Kasım 1922 kararından sonra oluşan yeni durumu görüşmek üzere Mısır'ın başkenti Kahire'de bir İslâm Kongresi toplanmasını önermişlerdir.³⁷

Hint Hilafet Komitesi ile Cemiyet-i Ulema'nın ortak toplantılarında ise Dr. Ensarî; "İngiliz kamuoyunun Türkiye hakkındaki birçok yanlış fikirden kurtulmuş olmasına karşın Lord Curzon'un hâlâ Harbiye Nezareti'nde kalmasından dolayı üzüldüğünü"³⁸ söylemiştir. Yine Ensarî bir konuşmasında şunları söylemiştir: "Düşman propagandası, Türk milliyetperverlerine karşı olan ilgimizin yok edilmesine çalışıyor. Fakat biz bunun mahiyetini çoktan beri anladık. Dünyada hiçbir Müslüman memleketi ya da müstemlekesi yoktur ki, onların büyük zaferini büyük bir ilgi ve heyecan ile takip etmiş olmasın. Türklerin zaferi üzerine, dünyayı istilâ etmiş olan mutluluk, tefrika ve fesat hülyası içinde olanları düşündürüyor. Avrupa'nın siyasi ve iktisadi bağlarından kurtulabilmek için Asya ülkeleri arasında dayanışmaya ihtiyaç vardır."³⁹

³⁴ Tanin, "Hilafet Meselesi", 1 Aralık 1922, s.2

³⁵ Tanin, "Hilafet Komitesinin Bir Telgrafı", 2 Aralık 1922, s.1

³⁶ Tevhid-i Efkâr, "Hint Müslümanları ve Hilafetle Saltanatın Tefriki", 23 Kasım 1922, s.2

³⁷ Tevhid-i Efkâr, "Hint Müslümanları ve Hilafetle Saltanatın Tefriki", 23 Kasım 1922, s.2

³⁸ Vakit, 3 Ocak 1923

³⁹ Vakit, 27 Ocak 1923

Hindistan Müslümanları, Türkiye'nin imzalayacağı barışla ilgili olarak da sürekli devreye girmeyi düşünmüş, en azından manevî bir baskı oluşturmayı amaçlamışlardır. Lozan'da bulunan Hint heyeti ve Hindistan İstiklal Fırkası Başkanı Vahit Han; "Ankara ile ilişkilerimiz maddî değil, manevî ve dinîdir. Türkiye'ye teveccüh besleyen, Türkiye'ye yardım için her türlü fedakârlığa hazır olan 80 milyon Müslüman vardır. Yakın Doğu barışı, bizim millî ve dinî menfaatlerimizle ilgilidir. Ankara Hükümeti'nin bağımsızlık hakkını tamamen tatmin etmeyen ve onur kırıcı olabilecek olan bir barışı kabul etmesini istemeyiz... Türkiye'yi ne siyasî ve ne de ekonomik olarak İngiliz etkisi altına girmiş görmek istemeyiz. İngiltere, İslam dünyasında kaybettiği ilgiyi, Türkiye aracılığı ile tekrar kazanmaya çalışacaktır. Fakat biz, TBMM'ye tamamen güveniyoruz"⁴⁰ diyerek, bu desteği açıkça ifade etmekte çekinmemiştir.

Hindistan Müslümanları ise, sadece TBMM'nin saltanatı kaldırma ve hilafeti saltanattan ayırma kararına destek vermekle kalmamış, aynı zamanda İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskısını azaltma için girişimlerde bulunmuştur. Türk zaferinden duyulan büyük heyecan ve sevincin tercümanı olmaktan da geri kalmamışlardır. Türkiye'ye açık destek vermişler ve Türkiye ile aralarında kuvvetli bağların bulunduğunu belirtmişlerdir.

Afganistan Müslümanları

Afganistan'ın Londra Büyükelçisi, İstanbul halkına selamını yollarken, "İstanbul hilafetin merkezidir. Bütün Müslümanların yüzü buraya döndür ve kalpleri buraya bağlıdır. Türkiye'nin millî hareketi, Afganistan'da büyük bir ilgi ile takip edilmektedir. Temenni ederim ki, Türkiye barıştan sonra refah içinde yaşasın,"⁴¹ diyerek samimi duygularını anlatmıştır.

Şeyh Sünusî'nin şerefine verdiği yemekte Afgan Büyükelçisi Ahmet Han; "Türk temsilcileri, bütün İslam dünyasının ve Doğunun içten dostluğunun temsilcileridir. Türkler ile bir ilişki kurmak ve bir barış imzalamak bütün Müslümanların kalbini kazanmaktır. Türk temsilcileri, Lozan'da barış imzalamak için çalışıyorlar. Dünyaya ilân ederiz ki, biz Müslümanlar ve bütün Doğulular, bütün Frenk cereyanlarını heyecanla takip ederek, neticesini bekliyoruz"⁴², demekte ve Lozan konusunda da desteklerini açıklamaktaydı.

⁴⁰ Vakıf, 29 Ocak 1923

⁴¹ Vakıf, 5 Aralık 1922

⁴² Vakıf, 20 Ocak 1923

Afganistan'dan gelen haberler de, hilafetin yeni şekline destek verildiğini ve Lozan görüşmelerinde Türkiye'nin yanında olduklarını göstermektedir. Aslında Türkiye'deki gelişmelerin, bütün dünyada olduğu gibi Afganistan'da da büyük ilgi ile izlendiği anlaşılmaktadır. Türkiye, onların gözünde büyük bir örnek ve önemli bir dost olarak algılanmaktadır. İslam dünyasının Batıya açılan kapısı ve yüzü olarak görülmektedir.

Şeyh Sünusî'nin Fikri

Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu'da bulunan Şeyh Sünusî, Ocak 1923'te yine Ankara'dadır. Afgan Sefirinin verdiği yemeğe katılan Sünusî, "Allah adı etrafında toplanan İslamların yücelmesi ve özellikle İslamiyet konusunda çok kıskanç olan Türk Hükümetinin maddî ve manevî başarısı için dua ettiğini" belirtmiştir.⁴³ Aynı yemekte Rauf Bey'in de belirttiği gibi Şeyh Sünusî, Kurtuluş Savaşı sırasında asıl ülkesini terk edip Türkiye'ye gelerek, genel seferberlik içinde hizmetlerde bulunmuştur. Rauf Bey de, onun sözlü ya da fiilî hizmetlerine teşekkür ettikten sonra, "Türkler, Şeyh Efendi Hazretlerini hürmetle anmayı bir görev bilirler"⁴⁴ demiştir.

Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey, Şeyh Sünusî Hazretleri'ne, Hilafet ile saltanatın ayrılması hakkında ne düşündüğünü sormuş, bunun üzerine Şeyh Sünusî şu cevabı vermiştir: "En önemli farzlardan biri, namazdan sonra cihattır. Egemenlik, kuvvet sahibi olanındır. TBMM, düşmanlara karşı müdafaada bulunup İslam mülkünü istilâdan kurtardığından meşruluğu, her türlü şaibenin üstündedir. Bütün hukuk ve görevler TBMM'nindir. Meclis bu görevi yapmaz ve iyi yoldan uzaklaşırsa, o zaman bütün Müslümanların düşünmesi gerekir."⁴⁵

Bundan sonra Sünusi; "Milletin ve Meclisin başında bulunan Mustafa Kemal Paşanın, bu millî ve dinî cihatlarının mizanda yerini almasını, Mustafa Kemal ve Meclisin çıkarttığı şeriat ve meşverete uygun olan bu usul dışında bir fikir yürütülmesinin dine aykırı olduğunu,"⁴⁶ ifade etmiştir.

Şeyh Sünusî de, egemenliğin kuvvet sahibi olanda bulunduğunu, Türk milletinin güç ve kuvvet yoluyla egemenliğini eline aldığını, Mustafa Ke-

⁴³ Vakit, 20 Ocak 1923

⁴⁴ Vakit, 20 Ocak 1923

⁴⁵ Vakit, 23 Ocak 1923

⁴⁶ Vakit, 23 Ocak 1923

mal Paşanın da yaptıklarının doğru olduğunu, saltanatın hilafetten ayrılmasının da dine ve meşverete uygun olduğunu belirterek, saltanatsız ve seçimle işbaşına gelen hilafeti onaylamıştır.

Diğer Müslüman Ülkeler

Bu dönemde Türkiye, bütün İslam dünyasının ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Özellikle de Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmediği ülkelerin halkı bu ilgiyi fazlasıyla göstermiştir. Örnek olarak Petrograd Müslümanları da, hilafet ve saltanat meselesini konu edinmişler ve TBMM'ye bir mesaj göndermişlerdir. Onlara göre de, hilafet ile saltanatın birbirinden ayrılmasında TBMM haklıdır ve TBMM Hükümeti ile savaşıacak olan devletlere karşı bütün Müslümanlar birlikte hareket etmelidir.⁴⁷ Yani Petrograd Müslümanları, sadece hilafetin yeni şekline değil, TBMM'ye bütün konularda açık desteklerini ortaya koymuşlar ve hatta bütün İslam dünyasını Türkiye'ye destek vermeye çağırmışlardır.

Arnavutluk'tan, yeni Halifeyi tebrik eden bir telgraf 18 Aralık tarihiyle gelmiştir.⁴⁸ Finlandiya Müslümanları bir taraftan yeni Halifeyi tebrik ederken, diğer taraftan da “dinî ibadetlerini yerine getirebilmeleri için hilafetin resmi izninin gönderilmesini” istemişlerdir.⁴⁹

Azerbaycan halkı adına Azerbaycan Eski Maliye Bakanı Abdül Ali Bey, Mebus Hamdi Bey ve diğer bazı kişilerden oluşan bir heyet, Dolmabahçe Sarayı'nda halifeyi tebrik etmişlerdir.⁵⁰

Kırımlılar,⁵¹ Beyrut Müslümanları ve Bağdat âlimleri, Halife Abdülmecit'e biat ve onu tebrik etmişlerdir. Hutbelerde adını anmaya başlamışlardır. Beyrut'ta yayınlanan El-İkbal gazetesi; “Saltanatın hilafetten ayrılması ile halifeyi siyâsî tartışmaların ve entrikaların dışına çıkaran BMM üyeleri, vatanperverlik, ilim ve yiğitlik itibarıyla Doğu devlet adamlarının en değerlileridir. Yalnız Türkiye değil, belki bütün İslam dünyası Ankara devlet adamları ile iftihar edebilir,⁵² diyerek Türkiye'de oluşan yeni duruma destek vermişlerdir.

⁴⁷ Vakıf, 27 Aralık 1922

⁴⁸ Vakıf, 25 Aralık 1922

⁴⁹ Vakıf, 20 Aralık 1922

⁵⁰ Vakıf, 11 Aralık 1922

⁵¹ Vakıf, 6 Aralık 1922

⁵² Vakıf, 16 Aralık 1922

El-İkbal gazetesindeki, “halifeyi siyasî tartışmaların ve entrikaların dışına çıkarma,” hilafetin yeni şekliyle ilgili ilgi çekici bir yorumudur. Bu yorum, tam da TBMM’nin düşündüğü ile birebir örtüşmektedir.

Tunus’ta çıkan El-Vezir gazetesi Müdürü Et-Tayyip bin İsa; “Türklerin açık zaferleri, meydana gelen siyasal değişiklikler, son zamanın kahramanları olan Türk devlet adamlarının hilafet uğrunda gösterdikleri büyük gayretler ve hizmetler, halifeliği Osmanoğullarında bırakması, geçen yedi asır zarfında örneği görülmemiş olaylardır... Bu durum Türk devlet adamlarına karşı bir saygı uyandırmıştır... Bugün Türkiye’nin bütün idaresini yürüten, İstanbul’un bakanlıklarına hâkim olan, dış ülkelere büyükelçi ve konferansa heyet gönderen Ankara Hükümeti’nin, saltanat ve hilafetin yeni durumu hakkındaki kararı, bütün Müslümanlar tarafından makbul görülmüştür,”⁵³ diyerek El İkbal’in yaklaşımına bütünüyle katılmıştır.

Sonuç

Yeni halife Abdülmecit bir gazeteciyle yaptığı görüşmede, dünya Müslümanlarının kalbî birleşmesini sağlamanın en büyük amacı olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmede Abdülmecit şunları da söylemiştir: “İslâm dinine kalpten bağlıyım. Bütün Müslümanların halifesiyim. Amacım, Yavuz Sultan Selim’in amacıdır. Yavuz Selim’im emeli, İslâm dünyasının kalbî birleşmesini sağlamaktır. Bu düşünce benim de rehberimdir. İnşallah bütün Müslümanlar kalben birleşir, memnun ve mutlu olurlar.”⁵⁴

Yeni halife kendi konumunu sağlamlaştırmaya çalışırken, eski padişah ve halife hakkında da İslâm dünyasının güvenini kaybettiği, düşmanla işbirliği yaptığı ve böylece Türk milletine ihanet ettiği konusunda kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kurtuluş Savaşı taraftarı gazetelerle muhalif gazetelerin, saltanatın kaldırılması ve hilafetin saltanattan ayrılması konusunda büyük ölçüde fikir birliği içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunda Ali Kemal’in linç edilmesinin etkisinin henüz devam etmekte olmasının etkisi de olmuş olabilir. Çünkü bu etkinin zayıfladığı zaman, muhalif basının sesi daha çok çıkacaktır. Saltanatın kaldırılması aşamasında, Lozan görüşmelerinin de başlamak üzere olması, saltanatın kaldırılması konusunda fikir birliğinin oluşmasında bir başka etken olabilir.

⁵³ Vakit, 7 Aralık 1922

⁵⁴ Tevhid-i Efkâr, “Yegâne Emelim, Bütün Müslümanların Kalbî Birleşmesini Sağlamaktır”, 23 Kasım 1922, s.2

Türkiye dışındaki bütün Müslümanlar ve özellikle Şam, Filistin, Tunus, Cezayir, Mısır, Arnavutluk, Kırım, Rusya Müslümanları⁵⁵ ve Hindistan gibi yerlerden gelen telgraflar ve mesajlar; TBMM'nin saltanatı kaldırması ve yeni halifeyi seçimle iş başına getirmesi konusundaki kararını alkışlamışlar, kabul etmişler ve Türk devlet adamlarını teşvik etmişlerdir. Hatta Mustafa Kemal'e *Hilafetin kurtarıcısı* unvanını vermişlerdir. Yüzyıllardır hilafetin koruyucusununun Türk milletinin olması, sömürge altında olan İslâm dünyası için Türkiye'nin bağımsızlığına ulaşması, yeni bir ümit ışığının doğması, 1 Kasım 1922 kararını İslâm dünyasının algılamasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Lozan görüşmelerinde başarılı olması için desteklerini açıklamışlardır.

⁵⁵ Vakit, 1 Aralık 1922